

TRIANON MINT POLITIKAI SZIMBÓLUM

TRIANON AS A POLITICAL SYMBOL

KOLLER INEZ ZSÓFIA egyetemi tanársegéd

Pécsi Tudományegyetem Felnőttképzési és Emberi Erőforrásfejlesztési Kar
Andragógia Intézet

Abstract

„Discourse on Nationality” after the change of regime with its peculiar linguistic and symbolic structure presents an interesting view on political thinking and political language of this transitional period of time. Accordingly, my approach in this study was to explore the question of Trianon and its appearance in parliamentary speeches right after the change of regime. Theoretical starting points of my analysis were strain theories which see events and processes of social life as a stress minimisation problem. According to strain theories symbols or symbol-systems have a significant role in giving patterns for the perception, understanding, judgement and manipulation of social life. The aim of my study is to unravel meaning tones, differences and changes in the meaning of Trianon in comparison with some other characteristic political symbols of this period. This discursive approach offers a further analysing method for toning the view of Trianon in today's political thinking.

A politikai szimbólumok megjelenése

A rendszerváltási időszak az átmenetiség megéléséből és a történelmi gyökerek kényszeres felkutatásából fakadó feszültségei számos érzelemben csapódtak le, mint a bizonytalanság érzése, a reménykedés, a nemzeti összetartozás érzése, az Európához való közeledéssel egyfajta jóléti biztonságérzet iránti vágy, vagy a múlt eseményeinek megítéléséhez kapcsolódó különféle érzelmek, mint a sértettség, a fájdalomérzet, a meg nem értettség feletti harag. Ezek az érzelmek a parlamentben is megjelentek, s egy-egy meghatározott szimbolikus gyújtópont köré tömörültek. A politikai szimbólumok jellemzője, hogy a politikai viták középpontjában állnak, egyszerre bírnak gondolati és érzelmi tartalommal, sőt érzelmileg agyonterheltek. Nevezik őket sűrített jeleknek is, mivel önmagukon túlmutatva, saját jelentésükön túl számos egyéb jelentéssel, érzelmi és gondolati tartalommal is bírnak. De miért van egyáltalán szükség a politikai szimbólumok felmutatására, felhasználására? Azért, mert egyrészt az általuk felnagyított, kidomborított, szelektált, túlzottan leegyszerűsített, vagyis tulajdonképpen „torzított” képek a társadalmi valóságról hatalmas kognitív erővel bírnak, sokkal nagyobb érzelmi hatásokat képesek kiváltani, mint az egyszerű szavak, vagy a logikus érvelés. Másrészt pedig mert, amint arra Pierre Bourdieu is felhívta a figyelmet [Szabó Márton, 1998: 78.], cselekvésre szólítanak fel.

A parlamentben megjelenő politikai szimbólumok közül az alábbiak voltak a leggyakoribbak: „Magyarország a béke szigete”, „Kisebbségek hídszerepe”, „Antall József tizenötmillió magyar miniszterelnöke”, „Szent Korona”, valamint „Trianon”. Közülük részben kiemelve Trianont, részben velük együttesen értelmezve igyekszem körüljárni tanulmányomban, megragadni többletjelentése tartalmát, esetleges tartalmi változásait a ciklus alatt.

A legsűrűbben hivatkozott politikai szimbólumnak Trianon tekinthető a rendszerváltás

utáni időszak nemzetiségi diskurzusában. Csak az általam áttanulmányozott kilencszáz oldalnyi felszólalás az Országgyűlési Naplóban¹ 88-szor említi, de kétség nem férhet hozzá, ennél bizonyára jóval többször hangzott el a parlament falai között 1990 és 1994 között. Hogy mi lehetett az oka Trianon sűrű szerepeltetésének, könnyen megválaszolható: egy olyan fájó történelmi eseményre emlékeztető szimbólumról van szó, melyet magát is a „magyar fájdalomként” neveztek el a békeszerződés utáni időszakban.

A parlament radikális jobboldali ágának ideológiai kiindulópontjaként értelmezhető Trianon. Sajátos történelemszemlélet, társadalomértelmezés, nemzetkép és külpolitikai beállítottság kapcsolódik hozzá. Történelemszemlélete múltidéző, az aktuálpolitikai eseményeket is Trianon viszonylatában értelmezi. Nemzetértelmezése a határon túli magyarságot nem csupán léleekben, hanem ténylegesen, politikai értelemben is a magyar nemzethez kapcsoló elképzelésből indul ki. Éppen ezért külpolitikai beállítottságát a valóságtól elrugaszkodás jellemzi, hiszen a képviselők úgy vélték, nemzetközi fórumokon meggyőzhetőek lennének mind a szomszédos országok, mind a nemzetközi közösség egésze a békeszerződések újratárgyalásáról. Ezért többször bírálta őket az ellenzék azzal érvelve, hogy egy ilyen külpolitikai beállítottsággal éppen az ellentétes hatást érné el a magyar külpolitika: „Egyetérték azzal, hogy ez a két szerződés – Trianon – mélységesen igazságtalan! – olyannyira, hogy a háborús szerepvállalásunkért minket büntettek a legkeményebb módon az összes háborús szereplők közül. De vegyük tudomásul, hogy a trianoni békeszerződést nem valamelyik diktatúra, diktatórikus rendszer hozta, hanem a győztes hatalmak a nemzetek közösségének támogatásával! Ebből következik, hogy senki sem lesz partnerünk abban, hogy ha követeljük ennek a szerződésnek a revideálását. Ellenkezőleg: csak szembefordulunk a többi országgal, nem beszélve azokról a mérhetetlen feszültségekről, amelyeket ez okozna.” [ON: Horn Gyula (MSZP), 1991. október 15. politikai vitanap a kormány külpolitikájáról]. A Fidesz pedig mindkét oldalt bírálta a kérdésben: „A határokon túli magyarokkal kapcsolatban két szélsőséges álláspont van jelen megítélésünk szerint a mai magyar közéletben. Az egyik valóban mániásan Trianont emlegeti, burkoltan vagy kevésbé burkoltan irredenta, s akarva keresi a nemzeti kisebbségi konfliktusokat. A másik álláspont szerint azonban – nem kevésbé vétkesen – a nemzeti integráció, illetve a nyugat jóindulata megéri, hogy a határokon túli magyarokat ne sokat emlegessük, s mondják ők, hogy egyébként is kinek az érdeke balkanizálódás, legjobb az egészből lehetőség szerint kimaradni. Az egyik fél sem tudja elfogadni, hogy az ország és a nemzet határai nem fedik egymást, s így az egyik minduntalan az országot akarja a nemzetre szabni, míg a másik a nemzetet belegyömöszölni az országba” [ON: Németh Zsolt (Fidesz), 1991. október 15. politikai vitanap a kormány külpolitikájáról].

Parlamenti érvkészlétük a két világháború közötti revizionista gondolkodás érvkészlétéhez nagyon hasonló. Romsics Ignác [1998] a következő érveket azonosította ebből a történelmi időszakból:

Történelmi érv: a magyarok a Kárpát-medencében elsőbbséget élveznek, a honfoglalás idején a magyarok olyan területet foglaltak el, mely gyéren lakott volt, ezért a Kárpát-medence délen az Adriával határolt területére történelmi jogot formálhat a magyar nemzet. Kulturális érv: a magyar nemzet mind nyelvi adottságai, mind irodalmi, művészeti, tudományos tevékenységét tekintve kulturális fölényben volt mindig is a környező népekkel szemben. Közjogi érv: a történelem során a Kárpát-medencében egyedül a magyar nemzetnek volt olyan különleges politikai szervezőképessége, államalkotó képessége, mellyel a többi ott élő nép nem rendelkezett. Hivatás érv: egyedül a magyar nemzet volt képes évszázadokon át a Nyugat védelmére, a római és a brit birodalmakéhoz hasonló civilizatórikus misszió betöltése a Duna-medencében. Ezek a gondolatok sorra megtalálhatók a Trianon kérdésével foglalkozó felszólalásban.

Kiemelném a Szent István-i állameszme érvét: a nemzetiségeket sohasem nyomták el Magyarországon, már Szent István idejében is, amiről tanúskodik Szent István Intelmek című királytükre, az állam barátságosan bánt a nemzetiségekkel, ezt a szívük mélyén a nemzetállamokat létrehozó nemzetiségek is tudják, ezért hittek abban, hogy a régi Szent-István-i nagy Magyarország egyszer még újraegyesülhet. Ezzel az érveléssel több alkalommal találkozunk Király B. Izabellánál is, aki az 1993-as trianoni megemlékezésen egy ősi napkereszt-medállal a nyakában jelent meg (melyet aztán a parlament számon is kért rajta, sőt kizárták az MDF-ből)² azt jelképezendő, hogy a Kárpát-medencébe először a magyarok érkeztek és aztán ők fogadták be a kisebbségeket. De Kállai Kristófnál is használta ezt az érvet, amikor azt hangoztatta, hogy „1938. kora őszéig a horvát nyelv egy megengedett nyelv volt a képviselőházban, és ha ezek a falak beszélni tudnának, akkor elmondanák azt, hogy ott, ahol most a FIDESZ-es fiatal társaim ülnek, ott '45-ben (sic!) 40–50 horvát képviselő ült, akik nem azt mondták, amikor felszólaltak, hogy 'Tisztelt Ház!', hanem azt mondták, hogy 'Visoki Sabor!', tehát horvát nyelven beszélhettek abban az időben, amikor Horvátország társországa volt hazánknak, közös volt a királyunk.” [ON: Kállay Kristóf (MDF), 1992. január 7. napirend előtt.]

A földrajzi érv is nagy hatást gyakorolt a rendszerváltás utáni első parlamenti képviselők számos tagjára: a Közép-Duna medencéje olyan földrajzi-gazdasági egység, ahol az ott élő népek gazdaságilag egymásra vannak utalva (Teleki Pál), sőt ez az egymásra utaltság kiterjed a stratégiai, biztonsági szempontokra is (Bethlen István), Trianon után jelenik meg az Osztrák–Magyar Monarchiát felváltó újabb nemzetközi, vagy inkább transznacionális egység gondolata az orosz és a német behatolással szemben is, mely a térség államai között szoros együttműködést feltételezett. Ezt a érvelést Király B. Izabellánál találhatjuk meg,³ aki szintén úgy vélte egyik felszólalásában, hogy a Kárpát-medence egy országnak született, mesterségesen darabolták szét, részei életképtelenek, a Kárpát-medence békés újraegyesítését javasolja etnikai összetételre való tekintet nélkül.

Ehhez kapcsolódik még egy, szintén a két világháborúban megjelenő Trianon-értelmezés, miszerint a magyarságra Isten büntetéseként mérte a csapást korábbi bűnei miatt, s a magyarság bűnbánatát csak nemzeti felelősségvállalással enyhítheti. Oláh Sándor nyúlt vissza ehhez az értelmezéshez: „Mi büntetésből vagyunk szenvedő alanyai annak, hogy ma ilyen Magyarország, és olyan a környezetünk, amilyen” [ON: Oláh Sándor (FKgP), 1991. október 15. a kormány külpolitikai vitanapja]. A történelmi megaláztatásokat és az aktuális helyzetet is ebből a pozícióból értelmezte, majd arra szólított fel, hogy a politikai közélet ne kezelje többé Trianon kérdését tabuként. Ennek a kérdésnek szintén voltak történelmi gyökerei, hiszen Teleki Pál volt az Hajdú Zoltán megállapítása szerint, aki a két világháború között ellenezte Trianon hangoztatását, de főként arra utalt, hogy a kormány és az ellenzék elítélte több radikális jobboldali képviselő külföldi nyilatkozatát Trianonnal kapcsolatban.

Szimbólumfejtés

A következőkben a rendszerváltás első parlamenti ciklusának kiemelt politikai szimbólumainak együttes értelmezésére, felfejtésére teszek kísérletet a Kapitány Ágnes és Kapitány Gábor által javasolt szimbólumfejtő lépések alkalmazásával, illetve egy saját szempontrendszer kidolgozásával.

A Kapitány-féle szimbólumfejtés négy lépésből áll. Az első lépés a dolog azonosítása önmagával, vagyis beazonosítjuk a megjelenéshez kötődő elsődleges jelentés, majd második lépésként a rárakódó többletjelentést vagy többletjelentéseket. Harmadszor a szimbólum sajátos tulajdonsága, hogy míg magába sűrít több hasonló dolgot, egyúttal szembehelyezkedik

azok ellentétével is jelentéstartományán belül. Vagyis az ellentét magában a szimbólumban koncentrálódik. A szimbólum az ellentétek egységét alkotja egy sajátos dialektikus mozgás során, amely negyedik lépésként ráadásul folytonosan változó természetű. Éppen ezért egy szimbólum soha nem írható le statikusan, csak a változás figyelembevételével, mivel egy folytonosan változó dolog pillanatnyi állapotát tükrözi "[Kapitány-Kapitány, 2008:13.]. Jelentése, tartalma, formája, funkciója folyamatosan, akár együttesen is változik.

Egy adott korszakban általában nem egy politikai szimbólum lelhető fel, s ezek nem egymástól függetlenül működnek, hanem hatással vannak egymásra is. Az egy irányba ható szimbólumok egy meghatározott értékrendhez, világértelmezéshez kapcsolódnak, s így paradigmává állnak össze. A korszakok változása is abból szűrhető le, hogy a megszokott normáktól eltérő magatartás, politikai szimbólumokhoz való viszonyulás jelenik meg és terjed el. Így a szimbólumok szerepe is megváltozhat, felértékelődhet, vagy éppen ellenkezőleg, elhalványulhat. A következőkben néhány, a parlamenti ciklusban megjelenő szintén erőteljese hatással rendelkező politikai szimbólummal együtt elemzem Trianon nyelvi-szimbolikus jelentését.

	Azonosság	Többletjelentés	Ellentét	Változás
„Magyarország a béke szigete”	külpolitikai kapcsolatok megítélése	különlegességtudat „erkölcsi nagyhatalom” kisebbségvédelmi példaérték	belpolitikai viszály	médiaháború „lakatlan sziget” elhalványul
A kisebbségek hídszerepe	szlovén-magyar és horvát-magyar jó szomszédsági szerződések	a kisebbségek érdekeinek, jogainak javítása	ellenségeskedés	elhalványul
Antal József 15 millió magyar min.elnöke	magyarság lélekszámának egységesítő értelmezése	nemzetértelmezés	nemzetszűkítés	elhalványul
Szent Korona	hatalmi szimbólum	ezeréves államiság alkotmány magyarságvédelem	antiszemitizmus	felerősödik
Trianon	a békeszerződés helyszíne	tiltakozás büntetés történelmi igazságtalanság	határrevízió	felerősödik

A vizsgált politikai szimbólumok beazonosítására tettem fentebb részben kísérletet az egyes szimbólumok keletkezése, megjelenése körülményeinek feltárása során, ez alapján Magyarországot a béke szigetéhez való hasonlítása egy olyan szófordulatnak tekinthető, mely Antall József miniszterelnöktől ered és az ország külpolitikai kapcsolatainak egy igen pozitív megítélését tartalmazza; a kisebbségek hídszerepének hangoztatása a rendszerváltás előtti időkből átvett kifejezés, mely a szlovén-magyar és a horvát-magyar jószomszédi szerződések vitáiban jelenik meg lehangsúlyosabban; Antal József tizenötmillió magyar miniszterelnökeként való jellemzése egy a miniszterelnök parlamenten kívüli beszédének jelentőségteljes mondatára⁴ való hivatkozásként jelenik meg a magyarság lélekszámának egységesítő értelmezéseként; a Szent Korona az ezeréves állam hatalmi szimbólumaként, míg Trianon mint az első világháborút lezáró békeszerződés helyszínére vonatkozó utalás jelenik meg a parlamenti vitákban.

Többszöveges jelentéseik, mint az ábrában is olvasható, már némileg eltérnek az eredeti jelentéstartalmaktól. A felszólalásokban Magyarország béke szigetként való megnevezéséhez kapcsolódik egyfajta különlegességtudat, mely az ország a közép-európai térségben kitüntetett szerepét igyekszik hangsúlyozni. A hídszeréhez kapcsolódó pozitív jelentéstöbblet a kisebbségek érdekeinek, jogainak javítására szolgáló politikai elkötelezettség kinyilvánítása. Az antall-i mondat az MDF nemzetfelfogását is jelenti. A Szent Korona mint egyrészt az ezeréves államiság, másrészt az ősi (középkori) alkotmány jelképe, a magyarságvédelem többletjelentéssel is felruházódik. Trianon pedig a történelmi igazságtalansággal, az első világháborúban betöltött szerep aránytalanul nagy büntetésével szembeni tiltakozás jelképékként jelenik meg.

A szimbólumok ugyanakkor ellentétes jelentéseket, viszonyokat is magukba foglalnak. A Magyarország a béke szigete megjelenése a felszólalásokban egyre inkább negatív kontextusban kerül elő a belpolitikai viszály ironikus jellemzésekként. A kisebbségek hídszerepe pedig a szomszédos országokkal elmergesedett viszony ironikus jellemzésévé válik a parlamentben. Antall mondatának hitelességét pedig mind szűkítő, mind bővítő értelemben megkérdőjelezik a képviselők. A Szent Korona esetében, amely ekkor már egy radikális nacionalista folyóirat neve is egyben egyre inkább az antiszemitizmussal hozható kapcsolatba. Míg Trianon a határrevízió elvi lehetőségének (mint újratárgyalandó vagy elvetendő igazságtalan szerződés) történelmi hivatkozási pontjává válik. A ciklus végére az első három szimbólum jelentősége elhalványul, az utolsó kettőé felerősödik.

Saját szempontrendszerem kiindulópontjai a következők: egyrészt a szimbólum mindig magában foglal egy sajátos értékrendet, világértelmezést, amelyet hangsúlyoz, s amely egy másik értékrend vagy világértelmezés ellenében hat. A sajátját követendő normaként állítja fel, míg a másik értékrendet morális alapon utasítja el. Másodrészt, a szimbólumhoz egy meghatározott skálán elhelyezkedő érzelmek is kapcsolódnak, melyeket kivált az emberekből megjelenésekor. Érzelmek hatása is különböző lehet a körülményektől függően, hogy mikor, hol és kik előtt jelenik meg, hiszen harmadrészt tükröz egy olyan sajátos társadalomértelmezést, amely megjeleníti viszonyát a társadalom egészéhez vagy egyes csoportjaihoz, akik identitásformálásában részt vesz. Végül negyedrészt a szimbólum nemcsak passzív tükrö a társadalmi valóságnak, hanem beszédcselekvésként is értelmezhető. Egy meghatározott cselekvésre, vagy cselekvési körre vezérel.

	Norma/Érték	Érzelem	Nemzetértelmezés	Cselekvés
„Magyarország a béke szigete”	béke biztonság tekintély	büszkeség különlegességtudat	egyesítő/szűkítő	külpolitikai vezérszerep elérése a térségben
A kisebbségek hídszerepe	kisebbségbarát megbékélés	büszkeség	–	együttműködés kisebbségvédelem
Antal József 15 millió magyar min.elnöke	felelősségvállalás a határon túli magyarságért	büszkeség	egyesítő	alternatív nemzetegyesítés
Szent Korona	államiság alkotmány legitimitáció egyenlőség	büszkeség különlegességtudat	szűkítő	revízió (történelmi érv)
Trianon	igazságtalanság nemzethalál	szenvetés megaláztatás	egyesítő	revízió tagadás tiltakozás uszítás emlékezés

A vizsgált politikai szimbólumok mást és mást jelentettek a parlamenti csoportok számára. A norma/érték oszlopba olyan fogalmak kerültek, melyek az adott szimbólumokat az értékrendjük jelentős részeként értelmező csoportok gondolkodásmódját tükrözik, vagyis általában a jobboldal gondolkodásmódját. Ezek az értékek, mint a biztonság, a tekintély, a felelősségvállalás vagy legitimitáció, egyáltalán nem vagy csak nagyon kis mértékben jellemezték a baloldali ellenzék e politikai szimbólumokhoz való viszonyát. Emiatt is erősödött fel norma-jellegük és morális jelentőségük a jobboldalon, ami egyben tovább erősítette a már eredetileg is a szimbólumokhoz kapcsolódó jobboldali érzelmeket: büszkeség, különlegességtudat, szenvedés. Ezekkel az érzelmeikkel a baloldal nem igazán tudott mit kezdeni, ironikus bírálatuk általában inkább csak olaj volt a tűzre.

A szimbólumokhoz köthető társadalomértelmezés egy meghatározott vetületben, a nemzethez tartozás vetületében jelenik meg a „kisebbségek országokat összekötő hídszerepe” kivételével, hiszen kifejezetten a kisebbségek biztonságpolitikai szerepének megítélésére irányul. Magyarország a béke szigete elnevezés kifelé egységesítő (vagyis a határon túli magyarságot is a nemzethez tartozónak tekintő), ámde befelé szűkítő jellegű (a hazai kisebbségek nevében az ellenzék többször felrótta, hogy különösen a cigányság és a zsidóság elleni támadások, atrocitások nem támasztják alá az ország békés jellegét), az antall-i mondat eredetileg egységesítő, bár ezt később sokan megkérdőjelezték mind a radikális jobb (csak tizenégymillió nyolcszáz ezer az ukrán–magyar alapszerződés elfogadása után), mind a baloldal részéről (akár harmincmillió is lehet), a Szent Korona befelé szűkítő (kifejezetten új antiszemita vonásai miatt), míg Trianon kifelé egységesítő jellegű (a határrevízió valóságos lehetőségként való értelmezése nyomán).

Végül a politikai szimbólumok meghatározott cselekvésre való ráirányító jelleggel is bírtak. A „Magyarország a béke szigete” jelentéstöbbletei között szerepelt az, hogy az országnak külpolitikai vezérszerepet kell betöltenie a térségben, a „kisebbségek hídszerepe” a kisebbségvédelem érdekében való országok közötti együttműködésre szólított fel, az antall-i mondat az alternatív, gesztusértékű és felelősségteljes határon túli magyarság sorsát felvállaló politikát hirdetett meg, míg a „Szent Korona” és „Trianon” egyértelműen a határrevízió, a határok nemzetközi felülvizsgálatához kapcsolódó érvelés kiindulópontjává váltak.

Jegyzetek

1. Az Országgyűlési Napló 1990–1994 közötti időszakában, az első rendszerváltás utáni parlamenti ciklus beszédeit kutattam a nemzetiségi témához kötődően, mely „Nemzetiség és ideológia” című disszertációm empirikus anyagául szolgált.
2. Országgyűlési Napló: Király B. Izabella (független), 1993. június 28. napirend előtt.
3. Országgyűlési Napló: Király B. Izabella (független), 1993. május 10. napirend előtt.
4. A mondat: „Törvényes értelemben, a magyar közjog alapján minden magyar állampolgárnak, ennek a tízmilliós országnak a kormányfőjeként – lélekben, érzésben tizenötmillió magyar miniszterelnöke kívánok lenni”, a Magyar Demokrata Fórum III. országos gyűlésén hangzott el 1990. június 2-án.

Felhasznált irodalom

Kapitány Ágnes, Kapitány Gábor (1991): Politikai szimbólumok. In: Magyarország politikai évkönyve, szerkesztette: Kurtán Sándor, Sándor Péter, Vass László, Ökonómia Alapítvány – Economix Rt. 234–242.

- Kapitány Ágnes, Kapitány Gábor** (2008): Résztvevő megfigyelés a saját társadalomban – kor-
szakok szimbolikája In: Kézdi Nagy G. (Ed.) A magyar kulturális antropológia története. Nyi-
tott Könyvműhely, Budapest, 369–410.
- Schlett István** (2004): A politikai gondolkodás története Magyarországon. Budapest, Rejtjel Ki-
adó.
- Szabó Márton** (1994): A politikai szemantika lehetőségei: A társadalomtudományok nyelvi-konst-
rukciós fordulata és a politológia. In: Törésvonalak és értékválasztások. Balogh István szerk.,
525–546. Budapest: MTA Politikai Tudományok Intézete.
- Szabó Márton** (2000): Beszélő politika. A diszkurzív politikatudomány teoretikus környezete. Jó-
szöveg könyvek, Budapest.
- Szabó Márton** (1998): Diszkurzív térben: Tanulmányok a politikai tudásról és a politika nyelvéről.
Budapest, Scientia Humana.
- Szabó Miklós** (1990): A nemzeti sérelmek szerepe a rendszerváltás folyamatában. Történelmi gyö-
kerek. Magyarország politikai évkönyve, szerkesztette: Kurtán Sándor, Sándor Péter, Vass
László, Ökonómia Alapítvány – Economix Rt.
- Szabó Miklós** (1989): Magyar nemzettudat-problémák a huszadik század második felében. In:
Politikai kultúra Magyarországon 1896–1986. Válogatott tanulmányok, Atlantis Program, 225–
251.
- Országgyűlési Napló** (1990–1994).
- Romsics Ignác** (1998): Trianon és a magyar politikai gondolkodás. Magyar Szemle Online, Buda-
pest, <http://www.magjarszemle.hu/szamok/1998/6/trianon>.